

КРУГЛИЙ СТІЛ ЗА МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ
«ПРОМИСЛОВІСТЬ ЯК БАЗИС УКРАЇНСЬКОЇ ДОКТРИНИ»

10 липня 2023 р. в Інституті економіки промисловості НАН України відбулося засідання круглого столу на тему «*Промисловість як базис Української доктрини*».

Організатором заходу виступив Інститут економіки промисловості НАН України із залученням фахівців та науковців інших українських і зарубіжних організацій: Естонського університету підприємництва та прикладних наук (Естонія), Лодзького університету (Польща), Полтавського університету економіки і торгівлі, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Академії економічних наук, Інституту стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань.

Відкрила круглий стіл Юлія Залознова – директорка Інституту економіки промисловості НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор. Вона привітала присутніх та закликала учасників активно долучатися до обговорення проекту Української доктрини, викладеної у виступі Президента України на пленарному засіданні Верховної Ради України з нагоди 27-ї річниці ухвалення Конституції України (28 червня 2023 р.). Ю. Залознова підкреслила необхідність відродження і технологічного оновлення національної промисловості для забезпечення глибокої трансформації економіки повоєнної України.

На круглому столі виступили О. Амоша, В. Антонюк, М. Білошкурський, І. Бриль, Н. Брюховецька, І. Булеєв, О. Вишневський, Л. Збаразська, О. Лях, В. Ляшенко, І. Новак, О. Новікова, В. Омеляненко,

Я. Остафійчук, О. Панькова, І. Підоричева, М. Солдак, О. Хандій, Ю. Харазішвілі, Д. Череватський.

До обговорення долучилися всі учасники круглого столу, надавши власне бачення щодо ролі промисловості у формуванні майбутнього Української держави.

Загалом у роботі круглого столу у змішаному форматі взяли участь близько 30 науковців, серед яких, окрім спікерів: д.е.н., проф. М. Рогоза, д.е.н., проф. В. Чеботарьов, канд. держ. упр. О. Бородин, к.е.н. А. Землянкін, к.е.н. Є. Чеботарьов, к.е.н., доцент Н. Швець, а також аспіранти Інституту економіки промисловості НАН України В. Баш, А. Баш, М. Божик, О. Бойко, Т. Микитенко, М. Утюж та ін.

Далі до уваги читачів пропонуються в тезисному форматі пропозиції, зауваження окремих учасників щодо визначення ролі промисловості у формуванні Української доктрини, сформовані в результаті діяльності круглого столу, а також коментарі до виступів.

**Основа Української доктрини –
формування і розвиток
промисловості**

Наталя Брюховецька¹ зазначила, що участь Інституту економіки промисловості НАН України у розробленні Української повоєнної доктрини має спиратися на фундаментальні цілі, окреслені у Статуті та стратегії Інституту, а саме наукове обґрунтування і відповідальне відстоювання позицій формування української державності на основі розвитку промисловості.

Воєнний і післявоєнний періоди, які будуть супроводжуватися непередбачува-

¹ Наталя Юхимівна Брюховецька, д-р екон. наук, професор, Інститут економіки промисловості НАН України.

ними змінами ресурсів і територій, потребують кардинального переосмислення стратегічних орієнтирів розвитку державності, економіки, переходу від ліберально-економічної до мобілізаційної моделі при провідній ролі держави, розвитку суспільно значимих галузей промисловості.

Доцільною стане структурна перебудова економіки шляхом прискореного розвитку переробної промисловості (залучення інвестицій, нарощування експорту, імпортозаміщення). Наше завдання – визначити, що буде далі, й інвестувати в сильні сторони на основі створення дієвих механізмів стимулювання промислового розвитку і задіяння якомога більшого обсягу внутрішніх ресурсів промисловості. Отже, *наукове обґрунтування доцільності промислового розвитку України – місія Інституту економіки промисловості та відділу проблем економіки підприємств НАН України.*

«Build back better»

Вячеслав Ляшенко¹ вказав, що трансформація економіки має здійснюватися відповідно до концепту «Відбудуємо краще, ніж було» (англ. ВВВ – Build back better).

Провідними напрямками трансформації мають стати:

розвиток вітчизняної науки й освіти шляхом доведення частки їх фінансування у ВВП до 3 та 8% відповідно;

неоіндустріальна модернізація промисловості шляхом доведення частки заробітної плати у випуску до 29-32%;

формування потужного фінансового ринку;

розвиток соціальної інфраструктури та креативних індустрій;

сучасний експортоорієнтований агропромисловий комплекс;

створення сучасної сфери туризму та рекреації.

Неоіндустріальна модернізація включає: реалізацію ланцюга «націоналізація – модернізація – приватизація» для зруйнованих підприємств, які доцільно відновлювати; упровадження сучасних перспективних нано-, біотехнологій, виробництва нових матеріалів, мехатроніки та робототехніки, інформаційних і смарт-технологій (елементів штучного інтелекту), створення сучасного оборонно-промислового комплексу, високо- та середньо-високотехнологічних кластерів підприємств); формування повного циклу вітчизняного атомно-промислового комплексу під наглядом МАГАТЕ, розвиток альтернативної енергетики.

Нова візонерська політика територій має полягати в розробленні та реалізації стратегій, планів і програм відновлення як на національному, так і на макрорегіональному, регіональному та місцевому рівнях з урахуванням вимог безпеки та орієнтирів сталого розвитку, а також смарт-спеціалізації, у тому числі шляхом створення розвинутої бізнес-інфраструктури: мереж індустріальних, наукових, технопарків, бізнес-інкубаторів, венчурних фондів, підтримки стартапів, формування регіональних інноваційних екосистем.

Інноваційна конкурентоспроможність

Ірина Підоричева² запропонувала надати Доктрині таку назву: «Трансформаційне бачення України майбутнього».

У переліку орієнтирів (у загальній частині та розгорнутій характеристиці) орієнтир з економіки викласти в такій редакції: «Глибока трансформація економіки України з метою суттєвого підвищення якості життя населення за десять повоєнних років».

І. Підоричева підкреслила, що розбудова інноваційно конкурентоспроможної та

¹ Вячеслав Іванович Ляшенко, д-р екон. наук, професор, Інститут економіки промисловості НАН України.

² Ірина Юріївна Підоричева, д-р екон. наук, Інститут економіки промисловості НАН України.

високоукладної моделі економіки повоєнної України не можлива без сучасної розвинутої промисловості. Промисловість і насамперед переробна промисловість є рушієм економічного зростання будь-якої країни. У цьому контексті варто згадати слова першого міністра економіки США А. Гамільтона, зафіксовані в його звіті до Конгресу, який датується 1791 р. Він зазначив, що така економічно незміцніла країна, якою є США, повинна дбати про слабкі галузі мануфактур і захищати їх від потужних зарубіжних конкурентів доти, доки вони не зміцніють, а також наголосив на необхідності інвестування в інфраструктуру, спонукання людей до здійснення відкриттів і винаходів за допомогою премій та всебічної підтримки. Е. Райнерт наголошує, що всі багаті сьогодні європейські країни використовували для повоєнної відбудови своїх економік одну й ту саму стратегію – вони відмовлялися від сировинної орієнтації на користь переробної промисловості та обов'язково проходили через період, коли емуляція – бажання та прагнення зрівнятися або перевершити – була їх головним пріоритетом. Незважаючи на це, популярні моделі розвитку економічно слабких країн, спрямовані на посилення ринкових сил і послаблення ролі державного втручання, ігнорують важливість розвитку промисловості. Це стосується в тому числі рекомендацій «Вашингтонського консенсусу», яких дотримуються міжнародні кредитні інститути на чолі з Міжнародним валютним фондом. Ми це бачимо і по відношенню до України.

Дослідниця констатувала, що наразі Україна потерпає від технологічної низькоукладності, сировинного характеру економіки та її деіндустріалізації. Частка переробної промисловості у ВВП України знизилася за період незалежності більш ніж у 4 рази – з 45% у 1992 р. до 10% у 2021 р., що майже на 5% менше, ніж у се-

редньому по ЄС. Ці негативні тенденції супроводжуються технологічним спрощенням виробництва, фізичним і моральним знеціненням обладнання та інфраструктури, браком інвестицій у їх модернізацію, зниженням продуктивності праці, а отже, доходів населення, що призводить до аграризації та примітивізації виробництва, вивання людського капіталу до інших країн, закріплення не вигідної для країни міжнародної спеціалізації на сільському господарстві, добувній промисловості та наданні нескладних послуг і, зрештою, обумовлює нестабільність, структурну відсталість і вразливість економіки, збільшення її технологічного та економічного відставання від країн – технологічних лідерів.

Саме тому Україна повинна відмовитися від довоєнної сировинної орієнтації на користь створення економіки індустріально-інноваційного типу, у якій протагоністом, рушійною силою змін стане реіндустріалізована, сервісофікована переробна промисловість як відповідь на розгортання у світі Індустрії 4.0-5.0. Сучасна та повоєнна Україна має рухатися шляхом глибокої трансформації економіки, що передбачає здійснення структурних змін з акцентом на випереджальний розвиток технологічних галузей переробної промисловості та наукомістких галузей сфери послуг, включення принципів стійкості, регенерації та циркулярної економіки в політику та систему управління на всіх рівнях – від державного до рівня територіальних громад. Пріоритетом державної політики Української держави має бути захист власного виробництва, забезпечення використання у виробництві власної сировини та робочої сили, підтримка сфер науки й освіти, стимулювання інноваційної діяльності та підприємництва, розвиток агропромислового виробництва й сучасної інфраструктури.

Віталій Омеляненко¹ зупинився на проблемі інституційного забезпечення повоєнного відродження промисловості відповідно до сучасних світових трендів. Він відзначив, що це стосується як нормативно-правової бази, так і діяльності профільних інститутів, яка має бути спрямована на координацію співпраці суб'єктів інноваційної діяльності. Вирішення цієї проблеми потребує глибокого аналізу стану і проблем промислового розвитку України, вивчення й використання позитивного досвіду формування інноваційно орієнтованої промислової політики ЄС, використання існуючих напрацювань щодо розроблення прогресивної стратегії розвитку промислового комплексу України на засадах нової промислової революції та вдосконалення промислової політики, які здійснені вітчизняними науковцями, представниками бізнесу, громадськими організаціями, що опікуються розвитком промисловості в Україні. Також необхідним є перегляд стратегій смарт-спеціалізації, пошук нових точок зростання територій, які зазнали руйнівного впливу воєнних дій та/або будуть реінтегровані.

Шляхи формування самодостатньої економіки України

Іван Булеєв² акцентував увагу на необхідності здійснення трансформації економіки за такими напрямками:

неоіндустріальна модернізація промисловості, у тому числі зруйнованих і пошкоджених підприємств, які доцільно відновлювати; упровадження сучасних технологій, організація високотехнологічних кластерів підприємств; розвиток альтернативної енергетики, агропромислового сектору; розвиток вітчизняної науки та освіти;

розвиток виробничої та соціальної інфраструктури.

В Доктрині необхідно відобразити такі положення:

1. Україна стає реально суверенною, демократичною, соціальною, правовою державою, економічну базу якої становлять самодостатня індустріальна та постіндустріальна промисловість, агропромисловий комплекс, новітня інфраструктура, наука. Рівень самодостатності економіки має складати понад 80%. Щорічні темпи зростання економіки (починаючи з першого повоєнного року) – 8-11%».

2. Промисловість України забезпечує сучасне виробництво, відновлення традиційних виробництв економіки товарів і предметів першої необхідності (економіки простих речей, традиційних виробництв середньої технологічності). Для цього використовуються наявні технології, замкнені технологічні ланцюжки, лізинг вітчизняних і зарубіжних засобів виробництва, громадянський ленд-ліз, циркулярна економіка 3R і 9R, біріколаж тощо.

На новій технологічній основі формується виробництво наукоємної промисловості (III-IV виробничі революції, V-VI технологічні уклади, ІКТ, штучний інтелект тощо).

3. Промисловий розвиток обумовлює кількісні та якісні зміни людських ресурсів, людського капіталу за рахунок внутрішньої міграції населення, повернення громадян України з-за кордону, міграції громадян інших країн. Для цього будується житло, підвищуються доходи працівників і їх сімей до 80% доходів населення країн-донорів (за порівняльною купівельною спроможністю), забезпечується безоплатне лікування, постійна освіта і професійне оновлення знань,

¹ Омеляненко Віталій Анатолійович, д-р екон. наук, доцент, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Естонський університет підприємництва та прикладних наук, Інститут економіки промисловості НАН України

² Іван Петрович Булеєв, д-р екон. наук, професор, Інститут економіки промисловості НАН України.

формується система відповідальності кадрів усіх рівнів.

Оновлюється візіонерська політика територій щодо розроблення та реалізації стратегій, планів і програм відновлення на національному, регіональному та місцевому рівнях з урахуванням вимог безпеки й орієнтирів сталого розвитку, смарт-спеціалізації.

4. Всенародно обговорюється та приймається державна промислова доктрина (філософія та ідеологія розвитку країни, духовності, цінностей людини, спільнот, суспільства). Посилюється економічна освіта громадян працездатного віку. На державному рівні формується система захисту традиційних цінностей, моралі, культури, мистецтва, відроджується система «соціальних ліфтів», напрями скорочення розриву в доходах різних верств населення (децильний і квадрицильний коефіцієнти), перебудовується система банківських і фінансових установ у напрямі підвищення їх відповідальності за розвиток кредитування реальних секторів економіки, промисловості, інфраструктури, інноваційної та наукової діяльності.

Концепція «Працьовитого Їжака»

Колективну позицію (Олександр Амоша¹, Данило Череватський², Олександр Лях³, Мирослава Солдак⁴) щодо концепції «Працьовитого Їжака» представив Д. Череватський.

Щодо назви розробки, то необхідність великих повоєнних перетворень і забезпечення при цьому національної безпеки асоціюються з формулою доктрини «самозахист і самозабезпечення» – такий собі

Їжак у військовій касці з яблуками на голках.

Натомість, на противагу ідеї альтруїстичної самопожертви, першим принципом доктрини автори вважають людиноцентричність: ESG-управління (від англ. *Environmental, Social, and Corporate Governance*) замість неоліберальної моделі капіталізму; регенеративна модель «космічної станції» замість «ковбойської моделі» господарювання.

Швидке зростання національної економіки може надати тільки переробна промисловість. Використання «підручних» ресурсів і відходів виробництва, горизонтальні зв'язки – чинники економічної безпеки, стабільності промисловості та енергетики.

Вищезазначене обумовлює такі пріоритети трансформацій: національна безпека, переробна промисловість, циркулярна економіка, економіка простих речей, інфраструктура, заводська, галузева та фундаментальна наука, освіта.

Досягнення успіху, як вважає авторський колектив, потребує:

формування системи відповідальності кадрів щодо рішень, які приймаються, та їх результатів на всіх рівнях державного управління, територіального самоврядування, корпоративного менеджменту тощо;

створення відповідного сучасним викликам оборонно-промислового комплексу, розвитку та впровадження технологій подвійного призначення, створення умов для їх конверсії у високотехнологічну продукцію цивільного призначення;

переходу до маловідходного виробництва на основі міжсекторальної інтеграції, активізації переробної промисловості на

¹ Олександр Іванович Амоша, академік НАН України, почесний директор, Інститут економіки промисловості НАН України.

² Данило Юрійович Череватський, д-р екон. наук, Інститут економіки промисловості НАН України.

³ Олександр Віталійович Лях, канд. екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України.

⁴ Мирослава Олексіївна Солдак, канд. екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України.

засадах рециклінгу відходів виробництва і тих, що виникли внаслідок бойових дій, руйнації будівель й інфраструктурних об'єктів;

формування філософії та практики відповідального й економного споживання, створення ефективної системи поводження з відходами, сучасної інфраструктури збору та переробки побутових відходів у містах і сільськогосподарських районах;

ревіталізації занедбаних старопромислових територій, забруднених промисловими відходами майданчиків, промислових об'єктів, які не використовуються за призначенням і можуть бути трансформовані в індустріальні парки або бізнес-інкубатори;

відновлення та модернізації промислового комплексу й енергетичної інфраструктури, зокрема на підставі схем розподіленої генерації та розподіленої мануфактури, що має посилити безпечність їх функціонування та надати збалансованості регіональному розвитку;

забезпечення ефективного і недискримінаційного кредитування та інвестування реальних секторів економіки, промисловості, інфраструктури, інноваційної та наукової діяльності;

стимулювання внутрішнього споживчого ринку та прогресивного розвитку будівництва, сільського господарства, харчової промисловості, традиційних виробництв товарів і предметів першої необхідності (економіки простих речей), фармацевтики, модернізації енергетики, створення європейського штибу інфраструктури;

забезпечення масового випуску та працевлаштування фахівців інженерних спеціальностей, постійної освіти і професійного оновлення знань;

створення національної мережі трансферу та промислового освоєння новітніх

технологій, адаптації до вітчизняних умов американської практики «Рух творців»;

реалізації секторальної промислової політики щодо становлення промислових підприємств V-VI технологічних укладів;

відродження в промисловості системи «соціальних ліфтів», скорочення розриву в доходах різних категорій працівників;

гарантування на промислових підприємствах умов безпечної праці, імплементації європейських норм захисту довкілля.

Доктрина перемоги та розвитку України

Як вказала *Лариса Збаразька*¹, світова практика свідчить, що зазвичай державні доктрини мають орієнтацію на певну сферу/функцію державного управління або суспільного прогресу (воєнна, зовнішньополітична, науково-технологічна та ін.). Виходячи з цього, а також із запропонованої Президентом України Візії Доктрини як філософії розбудови України майбутнього, доцільно зазначити в назві її ключовий цільовий і змістовний стрижень: «*Доктрина розвитку України-переможниці*» (як варіант: «*Доктрина перемоги та розвитку України*»).

У структурі Доктрини мають знайти місце декілька розділів, у яких буде відображено ключові напрями системних трансформацій і шляхи їх реалізації. Зокрема, пропонуються такі розділи та їх орієнтовний контент:

Адаптація до глобальних викликів і загроз (філософія перемоги; політика безпеки та оборони; політика в енергетичній сфері; стратегічне геополітичне партнерство; орієнтири економіки сталого розвитку та ін.);

Українські орієнтири в сучасному форматі світової та регіональної економіки;

Засади та пріоритети політики розвитку нового українського суспільства

¹ Лариса Олександрівна Збаразька, канд. екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України

(національна єдність; соціальна інклюзивність; соціальна справедливість; гуманітарний прогрес; нова якість відносин «людина-держава», «суспільство-держава», «центр-території»);

Науково-технологічний та інноваційний прорив – базис економічної трансформації.

Регіональні аспекти промисловості

Коментуючи пропозиції Л. Збаразської щодо національних орієнтирів у сучасному форматі регіональної економіки, *М. Солдак* відзначила, що під час війни в Україні визначилися тимчасово окуповані, прифронтові та тиллові типи територій. Саме ті, які створювали основну частку національної промислової продукції, наразі є територіями перших двох типів – тимчасово окупованими та прифронтовими.

Традиційні промислові регіони зазнали значних руйнувань інфраструктурних і промислових об'єктів, із цих територій відбувається релокація підприємств. З одного боку, це дозволяє зберегти виробничі потужності та промисловий потенціал країни (якщо не йдеться про переміщення за кордон), а з іншого – може значно поглибити регіональну нерівність, особливо в разі неповернення промислових підприємств до попереднього місця розташування у повоєнний період.

Деіндустріалізація міст і регіонів, які визначали промисловий потенціал України, суттєво впливає зараз і впливатиме у майбутньому на розміщення продуктивних сил по території України, визначатиме можливості повернення або неповернення людей до цих міст. Розроблення та реалізація національної політики відновлення і розвитку територій мають відбуватися в інтересах людини і не суперечити ключовій інвестиційній політиці ЄС – згуртованості та регіонального

розвитку в рамках загальноєвропейського «зеленого» переходу. Для відновлення регіонів, які найбільше постраждали від воєнних дій, особлива підтримка має надаватися мікробізнесу домогосподарств. Важливим є стимулювання місцевою владою культури DIY (англ. Do-It-Yourself) як потенціалу для виробництва, інновацій та підприємництва з боку місцевого населення (про спільноту «Рух творців» вже згадував Д. Череватський), підтримка малого та середнього підприємництва, зокрема завдяки широкому використанню програм мікрогрантів, розширення дії грантової програми для бізнесу у прифронтових областях, особливо стосовно підприємств, що використовують місцеву сировину, якою можна вважати як промислові відходи, так і продукти руйнації міських об'єктів.

Соціально-трудова аспекти розвитку промисловості

*Ольга Новікова*¹ у своєму виступі зосередила увагу на загальних питаннях бачення майбутнього розвитку промисловості. Вона вважає, що формування державної промислової політики має базуватися на таких принципах: розвиток промисловості через забезпечення безпеки; створення умов безпеки через розвиток; попередження дії внутрішніх і зовнішніх небезпек функціонування промисловості; раціональне використання природних ресурсів у промисловому виробництві на засадах безвідходності, кооперації та рециркуляції; укріплення засад стійкості промислового розвитку; розвиток державно-приватного партнерства; інтеграція з міжнародними промисловими системами на користь національних інтересів України.

Професорка також оцінила стан промисловості України, яка зазнала значних втрат і руйнувань. Це зупинення діяльності промислових підприємств, руйнування

¹ Ольга Федорівна Новікова, д-р екон. наук, професор, Інститут економіки промисловості НАН України.

виробничих потужностей, логістики, втрата робочої сили, ресурсів, внутрішніх та зовнішніх ринків, переміщення виробництва до безпечних регіонів тощо. Втрати гірничо-металургійного комплексу не компенсуються. Втрати робочої сили обумовлені міграцією, а також мобілізацією і загибеллю людей. Значною мірою зросла кількість працівників з обмеженими можливостями.

Ярослав Остафійчук¹ розкрив реальні можливості для позитивних змін у формуванні майбутнього розвитку промисловості, яка нарощує спроможність виробляти високотехнологічну зброю. Свідченням цього є виробництво «нептунів», морських дронів і безпілотників. Український ВПК має стати одним із найпотужніших у Європі. Це є чітким, конкретним стратегічним орієнтиром для державної промислової політики.

Ірина Новак² сконцентрувала увагу на питаннях трудових прав і соціального захисту працівників загалом та промисловості зокрема. Вона запропонувала включити окремою позицією до п. 5 «Трансформація на 10 років» підрозділ «Україна Перемоги має бути країною бізнесу та країною праці. Ми потребуємо осучаснення законодавства про працю».

Вона обґрунтувала пропозиції щодо створення належних умов для легкого ведення бізнесу за рахунок дерегуляції економіки. При цьому мається на увазі, що трудові права працівників будуть захищені. Реформування законодавства про працю здійснюватиметься на основі утвердження цивілізованих трудових відносин, створення умов для гідної праці та подальшого розвитку соціального діалогу, дотримання євро-

пейських трудових цінностей і норм ратифікованих Україною міжнародних договорів у сфері праці та соціального захисту працівників. Філософія законодавства про працю має бути узгоджена з конституційними закладами і цінностями українського суспільства, не допускати звуження змісту й обсягів мінімальних гарантій і наявних прав працівників, забезпечувати пріоритет захисту працівника у трудових відносинах.

Виступ І. Новак ініціював активність в обговоренні трудових питань майбутньої промисловості.

Я. Остафійчук запропонував використати досвід Ізраїлю щодо співпраці армії та держави, коли армія відігравала роль «кузні кадрів» для технологічної сфери, а держава створила систему фондів венчурного фінансування інноваційних стартапів. Для цього необхідно максимально використати потенціал наших військових. Вони мають реальний досвід використання новітнього озброєння, знають його переваги та недоліки. ВПК може стати привабливою траєкторією для продовження цивільної професійної кар'єри військових, їх повноцінної інтеграції в повоєнне економічне життя.

Олена Хандій³ поглибила розв'язання питань відновлення трудового потенціалу промисловості, що потребує перш за все створення безпечних умов праці та забезпечення гідного рівня оплати праці. Для системи охорони праці в промисловості необхідне оновлення та адаптація до сьогоденних умов, запровадження міжнародних стандартів у сфері професійної безпеки та здоров'я.

Вона також сконцентрувала увагу на створенні нових робочих місць за рахунок розвитку малого та середнього бізнесу,

¹ Ярослав Васильович Остафійчук, д-р екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України.

² Ірина Миколаївна Новак, канд. економічних наук, старший науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України.

³ Олена Олексіївна Хандій, д-р екон. наук, професор, Інститут економіки промисловості НАН України.

гнучкого і здатного до релокації та масштабування. Інноваційне машинобудування має забезпечити оновлення матеріально-технічної бази і технологій, які використовуються в промисловості. Цифрова безпека та зв'язок у контексті забезпечення національної безпеки, посилення кібербезпеки потребують підтримки процесів цифровізації саме на промислових підприємствах.

Я. Остафійчук надав рекомендації щодо ефективної політики залучення розвитку кадрового потенціалу промисловості. Насамперед потрібно зменшити ризики дефіциту робочої сили. Це потребує суттєвого підвищення рівня оплати праці, повернення додому якнайбільшої кількості кваліфікованих фахівців, які виїхали за кордон, ефективною міграційною політики. Україна набула статусу кандидата на вступ до Євросоюзу. Вільний рух працівників є однією з основних свобод внутрішнього ринку ЄС та засадничою ідеєю процесу європейської інтеграції. Як свідчить досвід Польщі й інших східноєвропейських країн, вступ до ЄС і запровадження вільного руху робочої сили можуть поглибити проблему дефіциту робочої сили через зростання трудової міграції українців. Необхідно вдосконалити українське законодавство щодо зайнятості громадян третіх країн. Залучення іноземних трудових мігрантів має спиратися на принцип поступового посилення лояльності для мігранта за умов законслухняності з його боку. Унормування процедур працевлаштування та визнання за такими працівниками низки соціально-економічних прав на рівні з громадянами України (на кшталт Блакитної картки ЄС) мали б привабити професіоналів у різні галузі індустрії.

О. Новікова зосередила увагу на модернізації вітчизняної інженерної освіти та науки. Вона констатує, що в останні десятиліття їхній престиж у суспільстві погіршився, а зв'язок із виробництвом зменшився.

Для підвищення зацікавленості в інженерно-технологічній спеціалізації доцільно надавати вищим навчальним закладам значно більшу кількість бюджетних місць, а також посилити співпрацю між сферою професійної освіти та економікою щодо оновлення компетенцій, умінь і навичок, яких потребують наявні та перспективні технології в промисловості. Державне та регіональне замовлення на підготовку кадрів має орієнтуватися виключно на відповідні довгострокові стратегії промислового розвитку.

*Оксана Панькова*¹ надала пропозицію щодо необхідності формування та розвитку в Україні реабілітаційної галузі. Україна має створити найсильнішу в Європі галузь реабілітації із застосуванням найкращих і сучасних практик, цифрових технологій, кращого міжнародного досвіду (Ізраїль). Ця галузь має базуватися на найсучасніших новітніх технологіях (біонічне протезування, екзоскелети, 3D-імпланти тощо). Постануть питання забезпечення кадровим потенціалом реабілітаційної галузі на стадії створення та подальшого її функціонування і розвитку. Запорукою успіху має стати потужна співпраця з партнерами та світовими виробниками найдосконалішої продукції для потреб реабілітації, а також цільове інвестування у створення нової галузі в Україні.

О. Хандій додала, що етап демілітаризації країни та повернення в цивільне життя демобілізованих потребуватиме розвитку фармацевтичної галузі, галузі протезування кінцівок в Україні, реалізації програм перекваліфікації персоналу в масштабах країни тощо.

О. Новікова акцентувала увагу на наданні Україні статусу кандидата в члени ЄС, що обумовлює можливість пришвидшити модернізацію промисловості та посилити її стійкість на засадах розвитку кон-

¹ Оксана Володимирівна Панькова, канд. соц. наук, доцент, Інститут економіки промисловості НАН України.

курентних переваг і використання потенціалу ЄС як прискорювача інклюзивного економічного зростання, розбудови промисловості за європейськими нормами та стандартами, взаємовигідного партнерства в промисловості з урахуванням національних економічних інтересів.

Проблеми нагромадження людського капіталу

Олександр Вишневський¹ обґрунтував позицію, що розвиток промисловості є необхідною умовою подолання демографічної кризи в Україні, формування ефективної політики розвитку кадрового потенціалу. Бо саме промисловість формує попит на висококваліфіковані кадри, створює високооплачувані робочі місця, завдяки чому залучаються фахівці з провідних країн світу.

Валентина Антонюк² підкреслила, що людський капітал є основним ресурсом розвитку економіки у воєнний час та в період повоєнної відбудови. Якісні характеристики людського капіталу, пов'язані зі здатністю до високопродуктивної, інноваційної та креативної праці, модернізаційних трансформацій в усіх сферах суспільного життя, формуються в системі освіти. Україна має значні проблеми з якістю освіти загалом і відповідністю змісту та структури професійної підготовки і набутих компетенцій потребам сучасної економіки. Освіта потребує суттєвої модернізації відповідно до світових досягнень у цій сфері та сучасних і перспективних потреб економіки й суспільства. Пропонується пункт Доктрини «політика трансформації за десять років» конкретизувати таким положенням.

Трансформація освіти для формування, розвитку та нагромадження людського капіталу України, що досягається шляхом:

раннього розвитку дітей від народження до трьох років, охоплення всіх дітей від 3 до 6 років дошкільною освітою за спеціально розробленими креативними програмами; запровадження сучасних моделей і стандартів загальної освіти з обов'язковими елементами практичного використання знань і наукової творчості, суттєвого розвитку та підвищення якості STEM-освіти, широкої участі в міжнародних освітніх програмах і конкурсах, запровадження ефективної моделі професійної орієнтації у старшій школі;

суттєвого підвищення якості підготовки кадрів у системі професійно-технічної та вищої освіти шляхом оновлення матеріально-технічної навчальної бази, переліку спеціальностей і професійних стандартів, запровадження інноваційних методів навчання, цифрових технологій, посилення компетентнісного підходу та практичної спрямованості навчального процесу, тісної співпраці з роботодавцями у сфері підготовки кадрів, розвитку дуальної освіти, об'єктивного контролю засвоєння знань, більш активної інтеграції в Європейський освітній простір та впровадження європейських стандартів якості професійної і вищої освіти;

підтримки провідних ВНЗ України та наукових шкіл, стимулювання професійного і наукового розвитку професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти, активного розвитку науки відповідно до світових трендів і на засадах професійної етики, більш тісної інтеграції науки ВНЗ з академічною наукою та підприємницьким науково-дослідним сектором, широкого залучення до наукової творчості студентів, їх участі у міжнародних наукових проектах, підвищення позицій вітчиз-

¹ Вишневський Олександр Сергійович, д-р екон. наук, старший дослідник, Інститут економіки промисловості НАН України.

² Валентина Полікарпівна Антонюк, д-р екон. наук, професор, Інститут економіки промисловості НАН України.

няних університетів у міжнародних рейтингах.

Микола Білошкурський¹ відзначив важливість випереджального розвитку людського капіталу для потреб відновлення промисловості, а також необхідність урахування проблем сталого розвитку конкретних регіонів (територій). Потрібна підтримка секторів економіки, відновлення яких посилює можливості обороноздатності держави та забезпечить відродження економічного розвитку країни. Він також підкреслив важливість використання кращого світового досвіду розвитку смарт-промисловості у повоєнній Україні.

Ірина Бриль² зазначила, що з огляду на процеси, що відбуваються в країні, особливо останні два роки, використання технологій цифровізації та штучного інтелекту має забезпечити безпеку населення, ефективне функціонування підприємств, підвищити якість людського капіталу, сприяти розвитку галузей промисловості.

Основні напрями, за якими має розвиватися штучний інтелект для забезпечення стабільності та підвищення рівня економіки України:

розвиток штучного інтелекту у сферах національної безпеки й оборони;

створення науково-дослідних проєктів щодо штучного інтелекту у сфері національної безпеки (розроблення навчальних програм тощо).

Серед основних сфер упровадження штучного інтелекту слід відзначити освіту і науку, завдання яких полягають у такому: підготовка кваліфікованих кадрів, прагнення та підтримка високого рівня якості наукових досліджень, розвиток цифрової та медіа-грамотності, стимулювання наукових

досліджень щодо штучного інтелекту, підтримка наукового співробітництва з міжнародними дослідними центрами та ін.

Важливим у діяльності підприємств майже всіх галузей промисловості є забезпечення кібер- та інформаційної безпеки – захист комунікаційних, інформаційних і технологічних систем, розроблення та впровадження на підприємствах програм штучного інтелекту, що мають виявляти, запобігати і нейтралізувати інформаційні загрози.

Розподіл внеску у випуску продукції

Юрій Харазішвілі³ запропонував до розділу «II. Українська безпека» додати таке положення: *«Українська безпека не можлива без подолання корупції, зменшення тінізації економіки, ефективності та справедливої судової системи для невідворотного встановлення рівноваги між злочином і покаранням».*

Щодо положення «Оплата праці має визначатися за формулою «сусіди в Євросоюзі плюс 30 %» розділу V. Трансформація за 10 років» слід зазначити таке:

запропонована формула оплати праці «сусіди в Євросоюзі плюс 30%» є нереалістичною, оскільки:

недоцільно порівнювати заробітну плату в різних країнах за її абсолютним значенням через різні умови функціонування економік та, як наслідок, різні обсяги ВВП і випуску продукції;

порівнювати доцільно відносні величини, такі як, наприклад, частка оплати праці у випуску, яка визначається відношенням добутку ефективної чисельності

¹ Білошкурський Микола Васильович, канд. екон. наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

² Ірина Василівна Бриль, канд. екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України.

³ Юрій Михайлович Харазішвілі, д-р екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України

платників податків, середньорічної заробітної плати та коефіцієнтом соціальних нарахувань до випуску продукції.

Ю. Харазішвілі представив демонстраційний матеріал щодо розподілу винагороди між працею та капіталом у виробничій функції підпорядковується принципу «золотого перетину»: 0,382 для праці та 0,618 для капіталу. На сьогоднішній день жодна з країн світу не забезпечує цієї пропорції. Максимальне досягнення серед країн ЄС – 0,32, а середнє значення становить 0,29 (у Німеччині – 0,26-0,3; Данії – 0,3-0,324; Швеції – 0,282-0,31). В Україні у 2021 р. – 0,1695, у 2022 р. – 0,1421.

Наприклад, середня заробітна плата в Німеччині у 2021 р. становила 4094 євро¹, або 4853 дол. США, а ВВП – 4,26 трлн дол., випуск продукції – приблизно 9,0 трлн дол.² За 5 років середня заробітна плата збільшилася з 3716 євро у 2016 р. до 4094 євро у 2021 р., тобто в 1,1 рази. Тому можна приблизно оцінити заробітну плату за 10 років:

$$4853 \text{ дол.} \times 1,1 \times 1,1 = 5823,6 \text{ дол.}$$

Збільшуючи цю суму на 30%, одержимо потрібну заробітну плату в Україні у 2033 р.:

$$5823,6 \times 1,3 = 7750 \text{ дол.,}$$

або за прогнозним курсом на 2033 р. (49,315 грн/дол. США) 382191,25 грн.

Згідно з припущенням, що ВВП України у 2033 р. дорівнюватиме 1000,0 млрд дол. при середній частці ВВП у випуску 0,444, одержимо прогнозну величину випуску:

$$1000,0 / 0,444 = 2522,25 \text{ млрд дол.,}$$
$$\text{або } 2522,25 \times 49,315 = 111069,8 \text{ млрд грн.}$$

Тоді частка оплати праці у випуску (α) при середній чисельності платників податків 10,0 млн осіб (у 2022 р. – 6,8 млн осіб) дорівнюватиме

$$\alpha = 0,001 \times 10 \times 382191,25 \times 12 \times 1,2186 / 111069,8 = 0,503,$$

що суперечить існуючим макроекономічним закономірностям. Цей розрахунок означає, що половина випуску країни буде спрямована на оплату праці.

Таким чином, встановлення заробітної плати на рівні «сусіди в Євросоюзі плюс 30%» у 2033 р. при ВВП 1,0 трлн дол. США є неможливим не тільки в найближчі 10 років, але і взагалі.

Проте можна обчислити обсяг заробітної плати у 2033 р. при ВВП 1,0 трлн дол. США з урахуванням середньої частки оплати праці у випуску для країн ЄС – 0,29.

$$W_{2033} = \frac{0,29 \cdot 111069,8}{0,001 \cdot 10 \cdot 12 \cdot 1,2186} = 220268,12 \text{ грн.,}$$

або $220268,12 / 49,315 = 4466,5$ дол. США.

Критерієм обсягу заробітної плати є досягнення рівня оплати праці у випуску для розвинутих країн ЄС (0,29), а потім – до оптимального рівня 0,382.

Отже, максимальна заробітна плата, яку може собі дозволити Україна при оптимальній частці оплати праці у випуску 0,382 при ВВП 1,0 трлн дол. США, дорівнює

$$W_{2033} = \frac{0,382 \cdot 111069,8}{0,001 \cdot 10 \cdot 12 \cdot 1,2186} = 290146,0 \text{ грн.,}$$

або $290146,0 / 49,315 = 5883,5$ дол. США.

Значення заробітної плати буде залежати від конкретної чисельності платників податків. Отже, замість формули оплати праці «сусіди в Євросоюзі плюс 30%» пропонується така:

оплата праці має визначатися з умови досягнення частки оплати праці у випуску не нижче, ніж середнє значення для країн ЄС (0,29) з подальшим збільшенням до оптимального значення 0,382.

Пропонується додати до тексту Доктрини: жодна країна та її уряд не можуть

¹ <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world/germany/>

² https://www.google.com/search?q=%D0%B2%D0%B2%D0%BF+%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8+2021&rlz=1C1S9JL_ruUA919UA919&oq=%D0%92%D0%92%D0%9F&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqBggAEEUYOzIGCAAQRrg7MgYIARBFgDkyBwgCEAAyGAYyCggDEAAyYQMYgAQyCggEEAAykgMYigUyBggFEEUYPTIGCAYQRrg9MgYIBxBFGD3SAQgzODQyajBqN6gCALACAA&sourceid=chrome&ie=UTF-8

бути конкурентоспроможними без наукової підтримки. Тому Україна Перемоги потребує суттєвої підтримки наукових досліджень та оплати праці науковців.

Україна Перемоги має забезпечувати рівень видатків на НТР 3% ВВП, рівень видатків на інноваційну діяльність – 2% ВВП, рівень видатків на освіту – 8% ВВП.

Щодо пункту Доктрини «Трансформація економіки, соціальної практики та всіх сфер державного управління має відповідати на питання: скільки нових робочих місць дасть Україні конкретне рішення, конкретна ініціатива», то використання та-

кого критерію є дуже вузьким. Набагато важливішою є частка ВДВ у випуску продукції, тобто створення виробництв із високою доданою вартістю. У сучасних умовах розвитку, цифровізації економіки та застосування штучного інтелекту це буде призводити до скорочення робочих місць і появи нових спеціальностей, до яких треба готувати населення.

З урахуванням вищезазначеного трансформація економіки, соціальної практики та всіх сфер державного управління має здійснюватися за двома критеріями: кількість нових робочих місць і частка ВДВ у випуску продукції.